

50

kūryba ir analizē

1985

metmenys

metmenys

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania 17013

Redakcijos bendradarbiai: Algirdas Titas Antanaitis, Živilė Bilaišytė, Karolis Drunga, Mykolas Drunga, Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Violeta Kelertienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Kostas Ostrauskas, Alina Staknienė, Donatas Šatas, Rimvydas Šilbajoris, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Vytautas O. Virkau

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Dalia Bylaitienė, Violeta Kelertienė, Nijolė Martinaitytė, Zina Morkūnienė, Romas Sakadolskis, Vitolis Vengris, Lakštuonė Vėžienė, Lina Žilionytė.

Administracija: Marija Paškevičienė
3308 West 62nd Place
Chicago, Illinois 60629

Kaina: Šio numerio — \$5.00. Prenumerata metams — \$10.00. Garbės prenumerata — \$20.00. Kanados ir užsienio prenumeratoriai prašomi siųsti čekius JAV valiutoje.

Leidžiami AM & M Publications nuo 1959 m. dukart per metus.

Laikydami liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois.

Published by AM & M Publications, Non-profit Organization.

ISSN 0543-615X

INTELEKTUALINĖS AUTOBIOGRAFIJOS BANDYMAS: I

ALGIRDAS J. GREIMAS

Kokią paskirtį turi intelektualinė autobiografija? Kokią jos formą pasirinktumėt sau?

Jau pačiu pirmuoju klausimu įtraukiate mane į intelektualines platumas ir gelmes. Ką reiškia būti intelektualu, vakar ir šiandien, Chili, Zaire ar Paryžiuje? Kokia gali būti intelektualinės erdvės — atskirtos nuo ideologinių ar jausminių planų — geografija, kur glūdi jos specifiškumas? Ar *autobiografija* gali būti kas kita kaip dirbtinis melų raizginys?

Iš patyrimo žinau, kad geriausias būdas išsisukti iš interviewerių sklendžiamų spąstų — pačiam imti kelti klausimus. Šiuo atveju tai būtų per pigu.

Nors ir sunku, gal neįmanoma, atskirti intelektualinę teritoriją nuo individo pojūčių išgyvenimų istorijos, nuo jo gyvenimą rikiuojančių būtinybių ir atsitiktinumų, aš ją suprasčiau kaip tam tikrą savo paties gyvenimo logišką rekonstrukciją, kaip mentalinių įvykių atranką, organizuojant juos į vienaprasmių procesą, į mąstymo reiškinius siejantį algoritmą. Tai, žinoma, reikšmingas savęs apgaudinėjimas, paremtas — sąmoningai ar ne — įsitikinimu, kad žmogaus, tautų, žmonijos istorija, nepaisant jos išviršinio absoliutaus

absurdiškumo, turi kažkokią gilesnę prasmę, kad žmogaus elgesiai paklusnūs kažkokiam metaracionališkumo principui.

Suprantu jau senokai Vytauto Kavolio puoselėjamą projektą: intelektualinių biografijų metodu įgalinti vienos kurios kultūros — lietuviškosios, pavyzdžiui — vieno kultūrinio klando ar epochos aprašymą. Tai priimtina, pagirtina. Netikra tik, ar mano asmenyje pasirinktas metodas pakankamai paklusnus ir reprezentatyvus. Pabandykime.

Koks Jūsų ankstyviausias prisiminimas, turėjęs svarbos Jūsų gyvenimo reikšmių sistemos susiformavimui?

Su atsiminimais — blogai: vieni atsimena, kiti — ne. Mano atmintis tik nuo tryliktųjų mano amžiaus metų pradeda šiaip taip funkcionuoti. Be to, atsiminimai beveik visados neautentiški, tėvų ar aplinkos vaikui įpiršti už tikrą pinigą.

Pirmasis mano prisiminimas — jei išvis simbolizmas turi kokią nors prasmę intelektualinėje biografijoje — tai dar ankstyvoje vaikystėje išryškėjęs noras nebūti savimi: „aš ne Greimas, sako, iškilmingai pareikšdavau, — aš Algirdas Geidimauckas Bezdukas!“. Gilus nebūties išjautimas, nuolat, kaip koks slaptas agentas, sekiojās žmogų, tai greičiausiai ir bus „gyvenimo reikšmių sistemos“ išeities taškas.

Kuo jaunystėje svajojote būti? Kuo gyviausiai rūpinotės? Koks santykis tarp Jūsų patirtų jaunystės „iliuzijų“ ir gyvenimiškojo „realizavimosi“?

Atgal žvilgterėjus, atrodo, kad buvau normalus savo kartos, jau tik lietuviškai bemokančios, jaunuolis-gimnazistas: kaip ir visi, norėjau nuversti Smetoną ir išvaduoti Vilnių, svajojau ir ieškojau „meilės kurios nėra“, visa tai atskiesdamas, žinoma, apytirščiu Weltschmerzo, visuotinio „pasaulio skausmo“ išjutimu.

Sunkūs buvo mūsų keliai į kultūrą, be autoritetų ir be kelrodžių. Neaiškios buvo nei žmogiškų verčių sistemos, nei

vertinimo būdai. Keletas Rygiškių Jono gimnazijos mokinių ėmėme žodinių pagalbą mokytis svetimų kalbų: vienas — prancūziškai, kitas — rusiškai, aš gi — vokiškai. Taip priėjome, pažingsniui ir betvarkėje, ir prie Didžiojo Inkvizitoriaus ir nekalto vaiko ašaros, ir prie kunigaikščio Bolkonskio, atverčiančio akis Austerlitzo mūšio lavonų nuklotame lauke, taip pirmą kartą išgirdome Baudelaire ir Verlaine, ir originale ir blogame vertime. Visa tai sumaišydami su citatomis iš Oscar Wilde, Ilya Ehrenburg, Nietzsche, Schopenhauerio: *die Welt als Wille und Vorstellung*. Savamokslio kratinyis išvažiuojant mokslų semtis į sostinę.

Atvykęs į Kauną, neužilgo buvau kooptuotas į visai kitą „bendruomenę“, susidariusią daugiausia iš užsienio lietuvių, grįžusių iš Rygos, Anglijos, Amerikos vaikų. Tai truputį nudažė mano jaunystę snobizmo ir kosmopolitizmo atspalviais. Nereikia tačiau manyti, kad Neo-Lithuanijoje, be girtuokliavimo ir paradoksų kulto, nieko daugiau ir nevyko: per ilgus, nusitęsiančius išsipagiriojimo rytmečius mano lektūros pasipildė tokių rimtų autorių, kaip Trockis, Spengler, Malaparte, Huizinga ir kt. sąrašu. Taigi, papildydamas literatūrinius pomėgius, mano formavimasis vyko dabar istorijos sampratos kryptimi.

Negalėdamas studijuoti nei filosofijos, nei matematikos — tokie buvo mano pasirinkimai baigus gimnaziją — jau vien dėl to, kad tai per ilgos ir per brangios studijos, atsidūriau, kaip ir daugelis į mane panašių, Teisės fakultete, kur paskaitos, vykusios popiečiais ir vakarais, leisdavo kartu tarnauti, dažniausiai, žinoma, valstybei. Aš gi savo karjerą pradėjau „privačiame sektoriuje“, Kauno vyriausio notaro įstaigoje, pačiu žemiausiu, neapmokamu pastumdėliu. Ir tik Hitlerio, pareikalavusio Klaipėdos, dėka, atsiradus skubiai prancūzų kalbos mokytojų stokai ir, kaip aklai vištai nukritus stipendijai į Grenoblį, nutrūko mano daug žadanti juristo karjera. Ar tokie atsitiktinumai priklauso intelektualinei autobiografijai?

Matote, kokios „iliuzijos“ ir kokios „realizavimosi“ galimybės buvo to meto Lietuvoje: gyvenimas atrodė atviras, tik jis niekur nevedė.

Ką Jūs atsivežėte iš Lietuvos, kas vėliau buvo ypač svarbu Jūsų mokslinio galvojimo plėtotei? Ar Lietuva Jus gerai paruošė Jūsų likimui? Kokios turėjo Jums reikšmės mokytojai, dvasiniai sąjūdžiai, literatūra?

Į jūsų klausimą negaliu atsakyti, jei jį reikia suprasti kaip mano gyvenimo padalinimą į du atskirus periodus: vieną, kai gyvenau Lietuvoje, buvau lietuviu ir elgiausi kaip toks, o kitą — su gyvenimu Vakaruose, Prancūzijoje, prancūzu. Tokia problematika geriau suprantama kaip dviejų kultūrinių pasaulių sugyvenimas, vienam kitą papildant, vienas kitam prieštaraujant. Aš visą savo maždaug subrendusio gyvenimą praleidau kaip schizofrenas. Ir geografiškai, ir dvasiškai.

Iš Lietuvos aš turbūt beveik viską ir atsivežiau: aukštaitišką vaikystės kaimo kvapą, suvalkietišką ambiciją ir užsispyrimą, vokiškos kultūros — filosofijoje, istorijoje — elementus, skandinavų ir slavų „dvasios“ supratimą: tai vis buvusios Romos imperijos tautoms nesuprantami dalykai. O tokie kultūriniai dvilypumai kartais duoda tai reliatyvumo, tai viršiško išjautimus.

Konkrečiai imant: mūsų universitetas nebuvo jau toks prastas. Teisių fakultete buvo liečiamos tokios problemos kaip, pavyzdžiui, Kelseno teisės filosofija, Max Weberio socioekonominės teorijos. Žinoma, visa galva pralendamas, Teisių fakultetą dominavo — savo kultūra, retorika ir gesto elegancija — universiteto rektorius Rōmeris, Paryžiaus Politinių Mokslų Mokyklos auklėtinis.

Kita aukšta figūra, kurią išsivežiau iš Kauno, tai profesorius Karsavinas, kurio paskaitų apie Viduramžių krikščioniškąją filosofiją dažnai klausydavome tikrai mudu du teisininkai — Juozas Juodišius ir aš. — Tai nesvarbu, — sakydavo Karsavinas, — pagal Viduramžių tradiciją „tres

faciunt collegium". Jo lietuvių kalba buvo puiki: jį klausydamas supratau, kad lietuvių kalba gali būti drauge aiški ir rafinuota, „kultūringa". Ir kai vėliau, po gerų trisdešimties metų, leningradiečio kolegos vedamas, lankiau šį vakarietiško St. Petersburgo lavoną, jaučiau kaip erdvė apšalygoja individą, kaip toks miestas gali išauginti tokį Karsaviną. Tai pats nuoširdžiausias ir elegantiškiausias mokslininkas, kurį kada esu sutikęs: tokiu būdu turbūt susidaro idealios figūros, kurios vėliau padeda pasirinkti gyvenimo kelius. Šalia Karsavino, tik vieną žmogų teko dar sutikti taip gražiai ir kultūringai kalbantį, bet tai jau kitos imperijos augintinis — Adorno.

Kalbant apie Mokytojus — Lietuvoje aš tokių nesutikau, ir mano intelektualinė formacija pagrįsta vien tik saviaukla. Taip turbūt ir reikia. Grenoblyje, tiesa, turėjau tikrą mokytoją — A. Duraffour, Leipzigo augintinį, puikų dialektologą. Jis mus tiesiog prūsiškais metodais išmokė lingvistikos, t.y. senosios, tradicinės, solidžios XIX-jo amžiaus kelių mokslininkų kartų prakaitu kvepiančios filologijos, ir jei Kossu ir toliau išliko poetu, o Churginas — vertėju, tai ne jo ir ne jų kaltė, o gyvenimo. Aš jam — kuris dažnai pertraukdavo savo paskaitas svarbiausiose vietose ir, kreipdamasis į mane, įsakmiai sušukdavo: „der erste Fuchs, merke das!" — esu dėkingas už daug ką: už išmokinimą dirbti pastovų nuobodų darbą, už kruopščią tekstų analizę, už kalbos — ir išvis socialinių reiškinių — dėsningumo supratimą, o svarbiausia — už įkvėpimą pagarbos mokslui ir grožiui. Pavadinimai keitėsi, bet šitokia verčių sistema jau nebeišjudėjo.

Jūs gana iškilmingai kalbate apie mano „likimą". Atsakysiu, nors ir su šypsena, taip! — jeigu likimas šiuo atveju tai priimta būtinybė daryti tai, ką privalai, o ne tai, ką mėgsti, jei žmogus su pašaukimais į viską, tik ne į gramatiką, pasidaro kalbininku, jei jo visų rūšių skoniai ir patraukimai tarnauja mėšlu tręšti svetimus dirvonus.

„Dvasiniai sąjūdžiai“? — Mano dvasia, tiesa, judėjo, bet kur ir kaip, ir man pačiam neaišku. Buvau neo-lithuanas, bet abejoju, ar „tėvynės meilę“ galima vadinti dvasiniu sąjūdžiu: pavasarininkai, man atrodo, tėvynę mylėjo nemažiau už jaunalietuvių, o mūsų dzūkėliai nuo Vištyčio lenkų ultimatumo dienomis krauju rašė laiškus Smetonai, reikalaudami nepasiduoti.

Ispanijos pilietinio karo metu gėrėjausi katalanų ryžtingumu ir ėmiau save laikyti anarchistu-sindikalistu. Per vokiečių okupaciją, Hanios Lukauskaitės dėka, priartėjau prie socialistų revoliucionierių (eserų) ideologijos. Tačiau visa tai — paviršiaus burbulai, nieko iš esmės nepakeičia. Šiandien net neįmanoma suprasti tą pakvaitimą, tą blūdą, kuris trečiojoje XX a. dekadaje buvo apėmęs visos Europos jaunimą, tą „akcijos velnią“, kuris jį buvo apsidęs: veikti, būtinai veikti, ką nors daryti, laužti bet kokia kaina. . . Jaunikaitis tapdavo fašistu ar komunistu vien tik aplinkos ar aplinkybių dėka.

Literatūra yra, žinoma, didelis dalykas. Viskas yra literatūra. Kaip daugelis, ir aš buvau didelis naktinių literatūrinių skaitymų mėgėjas. Tačiau turiu pasakyti, kad lietuviškasis priėjimas prie literatūros, kaip vieno iš esminių „bendro išsilavinimo ir kojos pristatymo“ elementų, yra būdingas, sakyčiau, „idėjų grožio“, t.y. etika pagrįstos estetikos ieškojimu. Tuo labiau, kad figūratyvine kalba perduodami jausmai ir mintys daug glaudžiau prilimpa prie skaitytojo, negu abstraktūs dėstymai.

Tačiau „literatūra“ yra kartu ir visai kitas dalykas: tai estetinio pasaulio aspekto išraiškos ar suvokimo priemonė. Iš čia ir gaunasi nesusipratimas: kadangi literatūra, skirtingai negu tapyba ar muzika, savo estetinius objektus gamina žodžių pagalba, tai kiekvienas kelių šimtų žodžių savininkas jau įsivaizduoja turįs teisės apie ją šnekėti.

Gražumą liečiančius klausimus, deja, galėjau sau pradėti kelti tik atsidūręs Prancūzijoje, gražių daiktų gaminimo ir

apčiuopimo problemos nusidriekė, turbūt, per visą mano intelektualinį gyvenimą, tačiau tik šiemet, užvardindamas savo seminarą „Žvilgsniai į estetiką“, drįsau jas pirmą kartą viešai iškelti. Tai vėlgi nereiškia kokios ypatingos prancūzų įtakos, o šiaip sau Dievo dovaną ar likimo piršto stumtelėjimą — susitikimą su vyresniais ir išmanesniais už mane žmonėmis, virtusiais mano draugais: Kossu, Churginu, Radausku.

Ar reikėjo Europos, t.y. atotrūkio nuo Lietuvos, ilgamečio gyvenimo europinės epochos centre Paryžiuje, kad Jūsų mokslinis galvojimas galėtų išsiplėtoti, duoti savo kūrybinių vaisių? Ką Jūsų intelektualinėje formacijoje reiškė Paryžius?

Atrodo, kad ne tik kad mano lietuviškasis pasaulis niekur nesusitinka su prancūziškuoju, bet kad ir šiame pastarajame tęstinumą sunku surasti. Prieškarinėje epochoje buvau numatęs ruošti doktoratą apie Grésivaudan slėnio, Alpėse, prieškeltiško substrato vietovardžius: buvau pasidaręs neblogo filologu. Tačiau po karo prie lingvistikos grįžau tik pamažu, ir Saussure'o perskaitymas sukėlė man daugiau nerimo, negu spręstinių ar sprendžiamų problemų: reikėjo užklupti ant Merleau-Ponty, teigiančio, kad ne Marksas, o Saussure siūlo mūsų epochą atitinkantį istorijos filosofijos modelį, — ir tik tada supratau, kad ir aš esu tos kultūrinės revoliucijos dalyvis. Užtat ir mano naujas priėjimas — neišsiginant filologijos — prie lingvistikos ir pasireiškė kaip progresyvus naujos epistemos išjautimas ir įsigyvenimas.

Tačiau pirmasis mano pasirodymas prancūzų kalba buvo Jurgio Baltrušaičio *Fantastiškųjų viduramžių* gana plati recenzija; autorius tada man suteikė komplimentą, aš esąs vienintelis supratęs, ką jis norėjęs pasakyti. O man pačiam: ir mano lietuviškumas, ir meilė Viduramžiams ir naujas priėjimas prie istorijos vienu ypu buvo patenkinti. Tačiau tai buvo akligatvis, kokių daug pasitaiko intelektualinėje biografijoje.

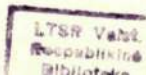
Mano gi „formavimasis” ir toliau vyko Aleksandrijoje, Egipte. Tenai, dėstydamas, šalia universiteto, katalikiškame mergaičių pensionate, išmokau Prancūzijos istoriją, geografią, literatūrą, išėjau visą filosofijos kursą. Kitaip sakant, būdamas mokytoju, o ne mokiniu, baigiau, kiek pavėluotai, prancūzišką gimnaziją. Tai gal iš dalies paaiškina mano geresnį integravimąsi į prancūzų kultūrinį pasaulį, tuo pačiu leidžiantį prieinamiau teigti svetimus ar originalesnius įnašus, prieinant prie problemų iš vidaus, o ne iš išorės.

Jūs kalbate apie Paryžių ir jo reikšmę man: iš tiesų gi, jei taip galima pasakyti, tai aš save atnešiau Paryžiui, o ne Paryžius man atnešė ką nors. Paryžius anais, „europinės epochos” laikais, bet dar ir šiandien, buvo ir yra iš visur kitur suplaukiančių idėjų centras. Tai turbūt pati stipriausia humanitarinių smegenų koncentracija: neskaitant trylikos Paryžiaus universitetų ir tiek pat vadinamųjų didžiųjų mokyklų, didelė dalis provincijos universitetų profesorių gyvena Paryžiuje. Nežinau gerai, bet gal tik Tokyo galima panašų reiškinį sutikti.

Paryžiuje gyventi — ar bent su juo nuolatinis ryšius palaikyti — yra žymi privilegija vien dėl laiko sutaupymo: čia, kavinėje, sutikęs vieną kitą draugą ar pažįstamą, galėjai per kelioliką minučių sužinoti tai, dėl ko tau būtų reikėję per gerus tris mėnesius knygose knistis. Nekalbant jau, žinoma, apie vadinamąją Paryžiaus „uoslę” idėjinių ir ideologinių madų srityje: kasmet pasirinkdamas naują temą seminarui, gali greitai pasitikrinti, ar eini „pirmyn” ar „atgal”. Tačiau kalbėti apie intelektualinių madų kaitas ir vaidmenį būtų jau kita, nors ir per toli nenukrypstanti tema.

Kalbant apie gyvenimą Aleksandrijoje, negaliu net aiškiai pasakyti, ką sužinojau ar išmokau beskaitydamas, ką išgirdau klausydamas ar diskutuodamas. Šiame tipingai prancūziškame Viduržemio pajūrio mieste mūsų „filosofų klubas” rinkdavosi pas dr. A. Salama kartą į savaitę — iš nuobodulio ar žingeidumo, gerai nežinau — ir kalbėdavo

R 27-7518

apie viską. Visų pirma, žinoma, apie marksizmą, nes penktoje ir šeštoje šio amžiaus dekadose save apibūdinti galima buvo tik santykyje su marksizmu, pasisakant už arba prieš, iš dalies už ar iš dalies prieš. Visą mūsų „gaują“ — taip tada kiti mus vadino — iš aukšto dominavo Charles Singevin, mudviejų su Roland Barthes „maître à penser“ (mokytojas galvoti), universalios, amžinos filosofijos fone bandęs tada suderinti marksizmą su Husserlio fenomenologija. Jo dėka ir Husserl, ir Merleau-Ponty — bet ne Sartre! — man tapo artimi. Buvo mūsų tarpe filosofų, sociologų, psichologų, literatūros kritikų ir meno istorikų, net ir vaikų ligų specialistų, — žodžiu, visokių profesionalų ar pusiau profesionalų. Bendra, visiems priimtina tema galėjo būti tik viena — epistemologija, pažinimo sąlygų, kurioms leidžiant galima pažinti pasaulį ir save patį, teorija. Ir štai aš, rimtas filologas ir sekmadieninis poezijos mėgėjas, nelauktai patekęs į filosofinius ciklonus ir taifūnus. Tas „klubas“ veikė septynerius, aštuonerius metus: tokie dalykai galimi tik Aleksandrijoje, kurios didžiausią ano meto pasaulyje biblioteką sudegino kažkoks beprotis — ar filosofas?

Į tokį idėjų „melting pot“ reikia įrašyti skaitymus ir pasikalbėjimus apie skaitymus. Mano tikrasis susitikimas — knyginis — su Lévi-Straussu įvyko skaitant jo įvadą į Marcel Mauss knygą *Essai sur le don* („bandymas apie dovanojimą“): tai knyga, kuri man vienu metu atrodė pati gražiausia iš visų skaitytų, o Lévi-Strausso įžanga — tai lyg šviesos blykstelėjimas teisybę suradus. Gal kiek perdedu taip formuluodamas, tačiau nuo šio skaitymo, bent man taip atrodo, prasidėjo mano gyvenimo „antropologinis“ periodas, kuris tęsiasi iš dalies dar ir dabar su lietuviškosios mitologijos rekonstrukcijos bandymais. Tai, žinoma, gal ir nevisai tiesa, nes Durkheim, Lévi-Brühl ir kitus nuo seno pažinau. Bet juk ne kiekvienas skaitymas jau yra ir atradimas: skaitai žmogus ir jauti, kad tarp raidžių, tarp žodžių prasmės yra, kad yra prasmės suprasti, kad verta bandyti suprasti.

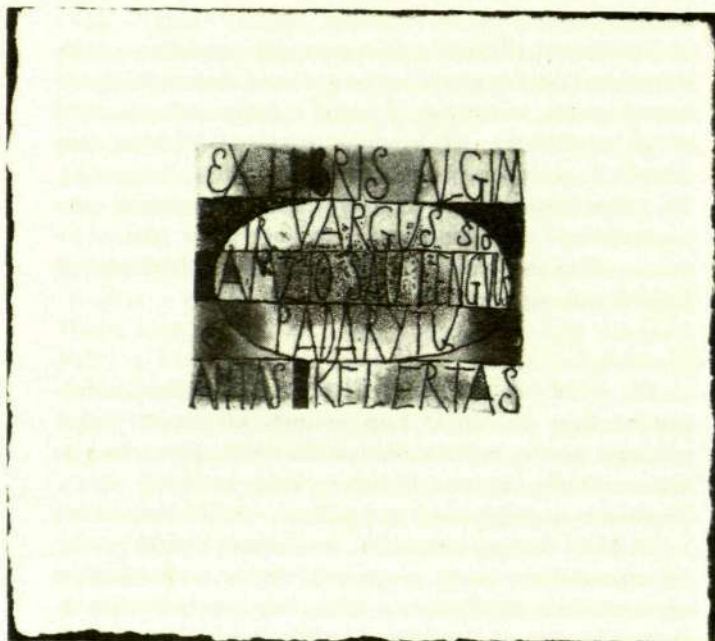
Marcel Mauss įtraukė su savimi visą atnaujintą antropologijos (prancūziškai tada dar vadinosi sociologijos) mokyklą, tuo pat laiku išplaukdamas į Okeaniją su Malinowski, Leenhardt; netrukus į Aleksandriją atvažiavo ką tik iš Amerikos grįžęs sociologas Jean Margot-Duclot, atveždamas Margaret Mead, Ruth Benedict, Kardiner, Levine, Merton. . . ir taip toliau.

Skaitymai tęsėsi su André Malraux *Meno psichologija* ir sakralinio pasaulio egzaltacija, su Bachelardo psichoanalitinėmis svajomis apie ugnį ir vandenį ir pagaliau apie erdvę. Pasaulis jau buvo prisipildęs reikšmingomis figūromis, kai vieno egiptiečio draugo įpirštas ėmiau skaityti pirmą svarbų Lacano tekstą naujai pasirodžiusiame žurnale *La Psychanalyse*.

Tokioje tad, pasakysiu, džiaugsmingoje atmosferoje, tame idėjų sąmyšyje, kur atrodė įmanomos visos ekstrapoliacijos ir homologacijos, vedančios į globalinį ir koherentišką pasaulio vizijos susidarymą, aš bandžiau pastoviai išlaikyti savo dėmesio ir savo pasaulio operatyviniu centru — lingvistiką. Tai galima buvo padaryti tiktai pratęsiant Saussure'ą dviem pagrindinėmis tarpukario europinės lingvistikos tendencijomis — Roman Jakobson iš Pragos, Louis Hjelmslev iš Kopenhagos sąjūdžiais ir mokyklomis.

Čia ir vėl visu griežtumu iškyla intelektualinės autobiografijos kaip metodo ir kaip prasmės klausimas. Viskas priklauso nuo to, kokiam idealiam skaitytojui šitos, viena po kitos rašomos, eilutės skiriamos, kokį kultūrinį — t.y. žinojimo ir supratimo lygį jam galima — ar iš anksto reikia — priskirti. Galima, pavyzdžiui, įsivaizduoti įvykinį gyvenimo atpasakojimo būdą, progresyviai įgytas naujo žinojimo sritis nurodant tiktai vardais, kurie, taip bent prileidžiama, skaitytojui žinomi: Lévi-Strauss, Bachelard, Lacan ir t.t. Galima bandyti atsakinėti ir kiek abstraktesniame lygmenyje,

aiškinant jau nebe autorius, o jų idėjas: bet tokiu atveju biografija virsta vienos epochos epistemos istorija. Galima, pagaliau, paskyrus tam keletą savo gyvenimo metų, ieškoti — o gal net ir surasti — tą generatyvinę — o ne genetinę — trajektoriją, kurią sudarė besivystydamos pačios idėjos, gimdamos vienos iš kitų, išsprogdomos iš kontradikcijų, iš noro panaikinti, arba bent gražiai apvynioti, nuolat kylančias aporijas: tačiau tokiu atveju jau reikėtų formuluoti, plačioje idėjų istorijoje, visą semiotinę teoriją. (Kol kas atidėkime: kiekvienai dienai užtenka savo rūpesčių.)

metmenys 51

kūryba ir analizė

Redaguoja: Vytautas Kavolis
Dickinson College
Carlisle, Pennsylvania 17013

Redakcijos bendradarbiai: Algirdas Titas Antanaitis, Živilė Bilaišytė, Karolis Drunga, Mykolas Drunga, Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Aušra-Marija Jurašienė, Zina Katiliškienė, Violeta Kelertienė, Algirdas Landsbergis, Ilona Gražytė Maziliauskienė, Icchokas Meras, Algis Mickūnas, Romas Misiūnas, Kostas Ostrauskas, Alina Staknienė, Donatas Šatas, Rimvydas Šilbajoris, Vincas Trumpa, Bronius Vaškelis, Tomas Venclova, Kęstutis Paulius Žygas

Dailės priežiūra: Vytautas O. Virkau

Techninė redaktorė: Henrieta Vepštienė

Šio numerio techniniai bendradarbiai: Virgilijus Antanavičius, Dana Bilaišienė, Dalia Bylaitienė, Julius Lintakas, Nijolė Martinaitytė, Pranciška Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Vytautas Vepštas, Lakštuonė Vėžienė, Gintautas Vėžys, Vytautas Virkau, Lina Žilionytė.

Administracija: Marija Paškevičienė
3308 West 62nd Place
Chicago, Illinois 60629

Kaina: Šio numerio — \$5.00. Prenumerata metams — \$10.00. Garbės prenumerata — \$20.00. Kanados ir užsienio prenumeratoriai prašomi siųsti čekius JAV valiutoje.

Leidžiami AM & M Publications nuo 1959 m. dukart per metus. Laikydami liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois.

Published by AM & M Publications, Non-profit Organization.

ISSN 0543-615X

INTELEKTUALINĖS AUTOBIOGRAFIJOS BANDYMAS: II

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Kokie trys ar penki asmenys buvo svarbiausi Jūsų galvojimo raidoje? Kas juose Jums buvo ypač svarbu ar artima, kas svetima ir nepatrauklu? Ypač norėtumėsi suvokti Jūsų artimo santykio su Roland Barthes dvasinę formą.

Apie gyvų asmenų svarbą gyvenime labai sunku kalbėti: juk ir jie keičiasi, ir žmogus pats keitiasi, ir santykių tamprumas nepastovus. Tačiau pirmiausia, žinoma, reikia pradėti nuo žmonos, Onos Bagdonaitės. Nors tokiu atveju diskretiškumas privalus. Moterų reikšmė nepaprasta: jos, o ne vyrai, gali nuspręsti, kas gyvenime svarbu ir kas ne, kas dora ar nedora, kuo verta ar neverta užsiimti. Ta prasme vyras yra savo žmonos vaikas.

Pirmas svarbus susitikimas, jau nebe jausminėje ir moralinėje plotmėje, — tai trys metai kartu valgant duoną su Kossu. Vyresnis už mane, jis išmokino, kad gyvenime reikia mokintis to, kas gali būti naudinga, o ne to, ką mėgsti: ne literatūrą, o lingvistiką. Susipažinau jo dėka — nepasakysiu, kad su rusų literatūra ar poezija — bet su tuo, kas 1920-30 metais Lietuvoje bręstančiam jaunimui, turinčiam intelektualinių pretenzijų, sudarė bendrą kultūrinį horizontą. Paveldėjau iš jo, bent taip atrodo, ištisą jausminę tarpžmogiškų

santykių gamą, nors prancūzų įtakoje pamažu perėjome į estetinį literatūros vertinimą (nuo to, žinoma, ir Kossu poezijos vertė sumenkėjo).

Su Churginu ir Radausku atsidarė visai kitas pasaulis. Churginas įvedė naują, klasikinę kultūros dimensiją, įrašė mano kultūros suvokimą į plačius istorinius rėmus, įteigė drauge ir šalto, sustingusio grožio išjutimą ir epiškos erdvės — kurios trūko Kossu — įsisąmoninimą. Radauskas užbaigė turbūt mano sentimentalinį auklėjimą. Būdamas pirmas jau nebe lietuviškas, o translietuviškas poetas, jis mane įvedė į verčių kokybės — tiek literatūroje, tiek ir gyvenime — pasaulį. Bent šiandien man atrodo, kad po to aš jau galėjau vienas bandyti vaikščioti.

Su Charles Singevin prasidėjo nauja epocha — kasdieninė, devynis metus trukusi draugystė Aleksandrijoje. Jis buvo ir mano ir Roland Barthes'o Mokytojas kilniąja prasme. Tai buvo ne tik draugystė, bet nuolatinis klausymas, kalbos, diskusijos, sprendimai apie viską: tiesiog kvapą užimantis visažinojimas visose pasaulio istorijose, humanitariniuose moksluose, matematikoje, poezijoje, filosofijoje, sumaišytas ir gerai dozuotas su paradoksaus, seksu, Renesanso liaudies dainomis ir Drei Groschen opera — visa tai padarė iš manęs semiotiką, bandantį suprasti kultūrą kaip visuotinį, homogenišką fenomeną. Ir dabar, rašydamas trumpą įžangą į jo paskutinį veikalą *L'Un et son Autre* (Vienas ir jo Kitas), negaliu atsikratyti kažkokio pamaldaus džiaugsmo, iš rūkų iškeliančio aną sunkią gyvenimo epochą.

Santykiai su Claude Lévi-Strauss, kurio laboratorijoje išbuvau kokius penkis metus, buvo keisti. Jam aš dėkingas už daug ką, bet ypač už griežtumo ir poezijos suderinimą. Tai keistas žmogus, kurio draugiškumo aš troškau, bet nemokėjau nei to pasakyti, nei jo pasiekti. Tai didelė moralinė pamoka, kurią ir sau bandau pritaikyti: žmogus nėra vienišas, jis yra vienas; dar toliau — jis nėra vienas, jo išvis nėra, jis yra tiktai visų išorinių savo pasireiškimų suma.

Apie mano santykius su Roland Barthes'u daug kas klausinėja, bet sunku ką nors „galutinio“ pasakyti. Susipažinę Aleksandrijoje, kur tuo pačiu metu atsidūrėme, išbuvome artimi gerus penkiolika metų. Net ir draugai, nes dalinomės materialiais rūpesčiais, šeimos bendravo, kartu per eilę metų bandėm sukurti semiologiją. Taip ir šiandien nežinau, ar jis man, ar aš jam „atradau“ Hjeltslevą ir danų lingvistiką. Jūs klausiate, kokia buvo šių santykių „dvasinė forma“. Materialiniai sunkumai, darbo, leidžiančio „dirbti“, ieškojimas, įsitikinimas, kad tu turi kažką svarbaus pasakyti, bet kad niekas tavęs neklauso, po to — šioks toks pripažinimas, bendrų „priešų“ atsiradimas — tai vis žmonės jungiantys dalykai. Atsitiko 1968 m. „revoliucija“. Barthes'ą jinai gal daugiau ar bent kitaip paveikė negu mane. Jis kiek nukrypo į psichoanalizę, gal net truputį ir į maoizmą, pasidarė garsus rašytojas. Susitikimai praretėjo, interesų sferos nutolo, ir vieną ir kitą apsupo savi, jau nebe tie patys mokiniai. Mirė jo motina. Po to — jis mirė. Dabar vėl artimesni jaučiamės.

Kokią reikšmę Jūsų galvojimui turi istorija kaip asmeninis pergyvenimas (lietuvių istorijos specifika, jos dramatinės krizės, karas, egzilis) ir istorija kaip intelektualinė problema, kaip santykis su moksliskai identifikuojamom struktūrom?

Žmogus gimsti lietuviu natūraliai, išaugi patriotu, nori savo žmonėms gero, priimi savo buvimą tautoje kaip evidenciją, jautiesi kaip žuvis, kuriai vandens buvimas nekelia jokių problemų.

Ateina brendimo periodas — tai irgi kolektyvinis reiškinys, nors gal tik elitinis, pasirodęs paskutiniaisiais prieškario metais. Atmeti kunigaikščių kultą, grožėjimąsi Lietuvos gamta ir Šimonio paveikslais. Reikalauji Lietuvos kultūrai vertybių perversinimo, ambicijos, naujo kūrybinio projekto. Užaina karai, badai ir ugnys — lieka vienintelė problema tautai — išlikti.

Pokario laikais dar galima buvo galvoti apie lietuvių tautos likimą kaip jos aktyvų dalyvavimą iškilmingoje tautų procesijoje į pažangą, į laisvę. Nežiūrint peripetijų. — Pastarasis dešimtmetis sudavė galutinį, triuškinantį smūgį Istorijos, kaip žmonijos vieškelio, conceptui. Iš vienos pusės, įsisąmoninome į istorijos reliatyvumą, į atskirų istorijų — Kinijos, Indijos ir t.t. specifiškumą. Iš kitos pusės, pamažu sutrupėjo, į dulkes pavirto pažangos sąvoka. Kur ir kokia pažanga: mene, literatūroje, moralėje, demokratijoje, gero-vėje? Išlaisvintos tautos skubiai ieško diktatorių, naujos buržuazijos skuba išnaudoti badmirius.

Pagaliau istorikai nebesidomi istorija: jie, praeities žurnalistai, aprašinėja Balbieriškio istoriją, gražiai atpasakoja kažkokio karaliaus penktos meilužės biografiją. Istorija virto reliatyvia sąvoka.

Vieninteliu pavyzdžiu sau galima būtų pasirinkti nebent Izraelį. Iš Europos istorijos žiūrint — tai paskutinis kolonizacijos bandymas. O Izraelis gyvena ir tiki, rašo ir daro savo istoriją. — Istorijos, kaip intelektualinės proble-mos, viltingas sprendimas būtų: iš reliatyvizmo teorijos, sekant Einsteinu, sukurti apibendrinto reliatyvizmo teoriją ir tuo būdu iš istorijų padaryti Istoriją.

Tuo tarpu lokalinėms istorijoms aprašyti mes turime, mano manymu, pakankamai struktūrinių metodų. Tiktai tikėjimo trūksta.

Kas Jus nuvedė iš semiotinių studijų apskritai į lietuvių mitologijos rekonstrukcijos projektą? Kaip vertinate ligi šiol vykdytus ir dabar Lietuvoje vykdomus lietuvių mitologijos tyrinėjimus? Ar Jūsų mitologinės studijos yra ankstyvesnių darbų užbaigimas ir išstobulinimas, ar visai naujos programos sukūrimas?

Norėčiau pažymėti, kad aš savo „semiotines studijas“ kaip tik ir pradėjau nuo mitologijos, o ne atvirkščiai. Juk jau 1965 m. vasarą Santaros-Šviesos suvažiavime skaičiau paskaitą

apie lietuviškus mitus. Žinoma, niekas tuo nesusidomėjo. O aš visą savo atliekamą laiką skyriau lietuvių tautosakai, ir tai per dvidešimt metų. Vienintelis mitologas europiniu mastu Lietuvoje buvo Jonas Basanavičius, vienintelis originalus ir svarus istorikas — Konstantinas Jablonskis: jų pavyzdžiais galėjau sekti, jų darbais pasinaudoti. Nereikia užmiršti, kad Lietuvoje nebuvo ir iki šiol nėra antropologijos katedros: tai iš kur gali atsirasti mitologija? Tiesa, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Institute Vilniuje yra būrelis folkloristų, besidominčių mitologijos klausimais, bet tai vidurinio amžiaus karta, ir per ateinančius dvidešimt metų, kaip ir daugelyje kraštų, nėra ko laukti šviežio kraujo, atsinaujinimo. Įdomiai kalba universitete Marcelijus Martinaitis, daug žada Saulius Žukas. Yra kiek vilties, kad užsieniečiai susidomės lietuvių mitologija.

Šiuo metu, deja, yra neperžengiamas plyšys tarp folkloristikos ir mitologijos, ir ne tik Lietuvoje, bet visur. Tautosakininkų susidomėjimas mitologija pasireiškia dažniausiai kokio nors banalaus modelio — trifunkcinio dieviškosios galios paskirstymo ar „gyvenimo medžio“ priklijavimu ant lietuvių religijos likučių. Ar mano darbas šioje srityje ko nors vertas, pasakys ateitis, Europos ir Amerikos mokslininkų — o ne Jono Balio — pasisakymai.

Koks yra Jūsų mokslinio darbo procesas? Ar iš anksto suformuluojate tiksliai hipotezes, ar santykiai tarp elementų intuityviai išryškėja, „žaidžiant“ su duomenimis? Ar tame procese daugiau „sintezės“ ar „analizės“, duomenų akumuliacijos ar vaizduotės energijos?

Man kartais tenka lyginti Roland Barthes'o „esprit de finesse“, jo rafinuotumą, su savo „esprit de géometrie“, grubiomis, geometriškomis konstrukcijomis. Kas ten mano galvoje darosi, nežinau: viena tik pastebiu, kad nuo iš anksto pasidaryto plano visados nukrypstu, nepriėjęs pusiaukelio. Jei ką rašau, visada išeinu iš konkrečios teksto analizės,

tačiau į „duomenų akumuliaciją“ netikiu. Manau, kad šios tokios sintezės pasidaro iš duomenų sugretinimo, iš atskirų taškų išeinančio galvojimo kryptių susikryžavimo. Energijos reikia jau vien tik tam, kad kiekvieną rytą galėtum valandą išsėdėti, neįstengdamas nei vieno sakinio padaryti. Aš, deja, sunkiai varau tiek rašto, tiek ir gyvenimo vagas.

Koks Jūsų studijų santykis su filosofinėm tradicijom? Ar semiotika atsako į filosofinius klausimus, kitaip juos suformuluoja, duoda filosofijai naują kryptį?

Mano tikslas visada buvo ir tebėra padėti susikurti humanitariniams ir socialiniams mokslams, kurie vis dar neišlenda iš vystyklų. To siekiant, reikia bandyti susidaryti koherentišką metakalbą, statyti teorinį pastatą. Gera teorija būtų tokia, kurios visi terminai būtų vieni kitais definuoti. Pastatui kylant, į šoną tenka atidėti tuos žodžius, kurie nepasiduoda jokiai definicijai. Čia ir prasideda filosofinės problemos. Filosofijos, nors ir kaip norėtumei, negali išsiginti, užtat reikia į ją žiūrėti atviromis akimis, nebūti naiviu. Tačiau ir filosofuoti negalima, nes tada mokslinis projektas išnyks. Tenka tad surinkti visus neapibūdinamus konceptus, juos naudojant suformuluoti savo aksiomatiką, nes tik tada teorija gali būti operatyvi.

Aš pats niekad į filosofus nepretendavau, bet kadangi šiuo metu filosofavimas grįžta į madą, tai vis dažniau sutinku raštingų žmonių, kurie svarsto, kokios „įtakos“ man turėjo Hegelis, Husserlis ar Merleau-Ponty. Negalėčiau rimtai šiuo klausimu pasisakyti jau vien dėl to, kad reikėtų tokiu atveju į patį save rimtai pažvelgti.

Kaip vertinate lietuvių filosofiją nuo Ramūno Bytauto iki šiandien ir jos pasiekimus? Ar ji, turint galvoj ir išeiviją ir sovietinę Lietuvą, yra pagaliau išsiveržusi iš ideologinės apologetikos ir siauros specializacijos ribų?

Ramūno Bytauto, deja, nepažįstu. Netikiu, kad filosofijoje būtų galima kalbėti apie kokius nors „pasiekimus“, tai tik įvairūs atsakymai į tuos pačius klausimus, ir aktualiausias filosofas šiandien turbūt yra Parmenidas. Lietuvoje yra, tiesa, išaugusi nauja filosofų karta, neblogai manipuliuojanti oksoninę ir kaliforninę vadinamąją analitinę filosofiją. Nepakankamai juos pažįstu, kad galėčiau spręsti apie jų minties originalumą. Pirmas klausimas: ar analitinė filosofija pati nesiverčia „siaura specializacija“? Antras: ar filosofijos užduotis būti originaliai? O vis dėlto faktas: jaunų filosofų Lietuvoje yra, ir jie jau galvoja apie filosofinio žodyno rašymą!

Kokia vieta priklauso grožinei literatūrai tarp vidinių Jūsų gyvenimo variklių? Jei rašytumėt ir grožinę literatūrą, kaip ir apie ką rašytumėt?

Bijau kartotis: literatūriniai skaitymai man labai pasitar-
navo — ar pakenkė? — įduodami mano sentimentaliniam gyvenimui — o net ir moraliniam ar estetiniam priėjimui prie žmonių ir daiktų — preciziškas formas, pasiūlydami visą eilę figūratyvinių modelių mano elgsenai. Dostojevskis, Stendhalis, Faulkner, Malraux — minint tik keletą man artimų vardų — atidarė man langus į autonomiškus, dažnai tvankius pasaulius, reikalaujančius pasisakyti apie savo elgsenos, veiklos, tikėjimų nuoširdumą. Lietuviškoje erdvėje — mėgau poeziją, norėjau net dalintis su kitais savo skoniu, bandydamas iškelti ir įpiršti dar nepriimtus Radauską, Mackų, Venclovą.

Dabar net mada yra tapusi, kad kiekvienas rimtas žmogus — ypač mokslo žmogus — turi baigti savo karjerą parašydamas romaną. Tikiuosi, kad nuo tokios pagundos atsispirsiu. Vienintelis žanras, kuris mane trauktų, būtų *essai*: norėčiau rašyti apie netobulumą kaip ekraną, slepiantį pasaulio grožį, net apie kasdieninio gyvenimo estetinį ritmą.

Seniau Jūs dalyvavot ir politinėse diskusijose, vėliau nustojote. Ar tai reiškia Jūsų politinio galvojimo pakitimą, politikos svarbos sumažėjimą? Kokie įvykiai yra formavę Jūsų visuomeninę laikyseną? Ar yra ryšio tarp jos ir Jūsų mokslinio darbo?

Į politiką aš ilgai žiūrėjau kaip į rimtą reikalą, ypač tautai patekus į smurtų ir lūžių verpetus. Peržiūrėjęs tuos „niekais nuėjusius“ metus, galiu gal bent kiek pasiguosti dalyvavęs ir truputį prisidėjęs prie trijų įprasmintų akcijų: prie griežto *Laisvės kovotojo* pasisakymo prieš lietuvišką SS Legioną ir kitokius jaunimo verbavimus; prie skatinimo progresyviai likviduoti beprasmę antisovietinę rezistenciją pokario miškuose; prie kvietimo bendrauti su tauta, atsigręžus „veidu į Lietuvą.“ Tuo mano lietuviška politika ir pasibaigė.

Prancūziškoje — ar bendražmogiškoje — plotmėje mano, kaip „kairiojo intelektualo“ — jūs sakytumėte: liberalo — statusą galutinai sukrėtė 1968 m. gegužės mėn. studentų „revoliucija“. Šis piemeniškas, naivus, bet drauge ir simpatiškas reiškinytis turėjo nelauktų pasėkų, sugriaudamas visus tvirčiausius įsitikinimus, visas evidencijas. Mano eilę metų trukusi „kelionė per dykumą“, užsibarikadavus keliuose bunkeriuose ginant keletą moksliško principų, galutinai išgydė mane nuo betkokios politikos. Grįžau prie jaunystės laikų anarchizmo, *beau geste* etikos ir Šv. Pranciškaus *Gėlyčių*. Mat tuo pačiu metu išryškėjo visuotinė, ne tik politinių, bet ir episteminių, etinių ir estetinių vertybių krizė. — Ar žmogaus mokslai gali ką nors padėti visuomenei šioje aksiologinėje tuštumoje, tai jau kitas, dėmesio vertas klausimas.

Ar religija, bet kurioje savo formoje, yra turėjusi Jums asmeninės reikšmės? Kaip galvojate apie religijos reikšmę lietuvių istorijoje ir dabartyje? Ar ji lietuviams yra buvusi tuo, kuo galėjo ir turėjo būti? Rašėte, kad Paryžiuje nuolat atsiduriate protestantų tarpe. Kuo tai reikšminga?

Kalbant apie religiją, reikia, žinoma, atskirai žiūrėti į ją kaip į socialinę instituciją: ir čia lietuviškoji katalikybė, su savo klebonais ir klebonijomis, su kalėdojimais ir procesijomis yra tradicinis, rabelaisiškas reiškiny, į kurį galima žiūrėti su simaptija. Tačiau mano meilė ir pagarba nuo seno eina Viduramžių katalikybei, kur žmogus gyvena tikėjime kaip žuvis vandenyje, kur religija identifikavosi su universalia kultūra. Visai kitaip dalykai atrodo filosofinėje, pasakysiu net — egzistencinėje plotmėje, kur vienintelis dėmesio vertas klausimas yra žmogaus nemirtingumo — ar šio nemirtingumo įvairių formų — klausimas.

Vėlgi kitaip tenka galvoti, kai palygini dabartinę, tradicinę lietuvių katalikybę su prancūzų katalikais ar protestantais, kurių tarpe aš gyvenu, kur bažnyčių tarnai gyvena vargingai, negeriau už eilinį darbininką, kur tikintieji bando *gyventi* pagal savo tikėjimą. Tokių yra, ir nemaža. Gyvenu, sakote, protestantų tarpe: tai labai veikli religinė mažuma, žmonės darbštūs, tiesūs, jie sudaro ne tik semiotikos, bet ir dabartinės socialistų partijos vadovaujančius kadrus. Segregacijos, žinoma, aš nepraktikuojau, ir Biblijos egzegetų grupėse pas mane tvarkomasi ekumenizmo principais.

Lietuvių „pagonių“ religija buvo graži, pajėgi, gili: istorinėmis sąlygomis jina, žinoma, neturėjo galimybių išsilaikyti. Krikščionybė buvo būtinybė. Ginčyti būtinybę ir siūlyti įvairias hipotezes: „jeigu-tai“, yra tuščias reikalas, tokios pat vertės, kaip Čiurlionienė su kelnėmis ar Liūdas Gira su suknele. Katalikybė Lietuvą sulenkino, bet išsaugojo ją Vakarų kultūros sferoje. Radvilų kalvinizmas vienintelis būtų galėjęs duoti šansų lietuviškai kultūrai laiku išsivystyti.

Tautos Atgimimą nulėmė, kaip ir daugelyje kitų kraštų, keliolika kaimo daktarų ir prie jų kiek vėliau prisidėjusių keliolika kunigų. Nuo to laiko katalikybės vaidmuo Lietuvoje, globaliai imant, man atrodo pozityvus. Jos rolė ateityje

priklausys nuo jos vidujinės evoliucijos, nuo krikščioniškojo religingumo pagilinimo.

Kur Jūs labiausiai jaučiatės namuose — gamtoje, urbanistiniame peizaže, universitetinėj auditorijoje, intelektualiniuose salionuose? Ir kur labiausiai svetimas, „ne savo vietoje“?

Iš religinių aukštumų jūsų naujas klausimas nustumia mane į kasdienybės plokštumas. Namie aš turbūt jau niekur nebesijaučiu: kartais prisimena krūmais apaugę Šešupės krantai, pasivaikščiojimai su tėvu Prienų giriose.

Aš kitaip sau klausimą statyčiau: kokioje aplinkoje aš mažiausiai jaučiuosi vienišas? — Gerą valandą draugų apsuptas, valandėlę menką gražių moterų draugijoje, tada, kai gali išgyventi tam tikrą *esthesis*, nors ir netobulą susiliejamą su išore. O susvetimėjimas, alienacija kaip išjautimas ir atsiranda visada, kai žmogus susitinki su savimi. Manau, kad tai gana bendras reiškinys — plyšys, kuris atsiranda tarp savęs veikiančio, kalbančio, norinčio ir, iš kitos pusės, žvilgsnio į savo „vidinį“ aš, kuris skamba tuščias kaip gilus šulinys, ne, ne gilus, — kaip tuščias skardinis kibiras.

Montréal — Paris, 1985 m. gruodis